

Forvaltningen af det bestående – Guvernamentalitet, regering og økonomi hos Giorgio Agamben

AF MATHIAS HEIN JESSEN

SLAGMARK #72

SIDER: 17-35

Hvad vores undersøgelse har vist er, at det sande problem, politikens centrale mysterium, ikke er suveræniteten, men regering, det er ikke Gud, men englen, det er ikke kongen, men ministeriet, det er ikke loven, men politiet – dvs. den regeringsmaskine, som de skaber og understøtter. (Agamben, 2011, s. 276)

Giorgio Agamben åbner forordet til *Il regno e la gloria* (Riget og herligheden) fra 2007 med at skrive, at den foreliggende undersøgelse vil forfølge spørgsmålet om, hvordan og hvorfor magten i Vesten ”har antaget form af en *oikonomia*, det vil sige en regering af mennesker.” Dermed følger den, skriver han, de spor som Michel Foucault har lagt med sine undersøgelser af ”guvernamentalitetens genealogi”, mens den på samme tid forsøger at forstå de ”interne grunde til at de ikke kunne fuldføres” (Agamben, 2011, s. xi). I første omgang vil Agambens undersøgelse gå ud over de ”kronologiske begrænsninger” hos Foucault ved at skubbe undersøgelsen af guvernamentalitet til de tidlige århundreder i den kristne teologi (særligt det 2.-5. århundrede) for at spore guvernamentalitetens opkomst i læren om Treenighedens *oikonomia*, der forsøgte at løse det problem, at Gud på én gang kunne være én (almægtig, udelelig og suveræn) og tre (i Treenigheden Gud, Søn og Helligånd). I kraft af sin *oikonomia*, sin forvaltning af husholdningen (*oikos*) kunne Gud være én og udelelig i sin væren, i sin essens, og på samme tid regere og handle gennem Treenigheden.

Med sin undersøgelse af Treenighedens *oikonomia* og magtens nødvendige akklamation (*herligheden*), forskubber Agamben dog ikke bare Foucaults guvernemantalitetsanalyse temporalt, men radikaliserer den også (Dean, 2012, 2013, s. 150-52). For Agamben bliver Treenighedens *oikonomia* et ”privilegeret laboratorium” til at undersøge den ”dobbelte struktur i regeringsmaskinen” (Agamben, 2011, s. xi), som består af to politiske paradigmer: En *politisk teologi*, som omhandler den ene, transcendent Gud, og som kommer til udtryk i den klassiske politiske filosofi med fokus på den udelelige suverænitet; og en økonomisk teologi, som omhandler en *oikonomia*, en praktisk-administrativ forvaltning (Dean, 2013, s. 167). Agamben vil vise, at den politiske teologi (suverænitet, stat, politik) og den økonomiske teologi (økonomi, forvaltning, regering) ikke er to separate sfærer, hvor **én har temporal** eller funktionsmæssig forrang frem for den anden. I stedet er de to komplekst integrerede og ”funktionelt relaterede” elementer i regeringsmaskinen (Agamben, 2011, s. 1; Bussolini, 2010, s. 97). Agamben kritiserer således Foucault for kun at fokusere på den ene side i regeringsmaskinen – regering, biopolitik, disciplin – og dermed overse den fundamentale *uskelnelighedszone* mellem suverænitet og regering, mellem politik og økonomi, som kendetegner magten i Vesten.

Agamben arbejder med et metodisk princip, han kalder *Entwicklungsfähigkeit* (udviklingsevne), som er det punkt eller det filosofiske element i en tekst, hvor han selv tager over og fortsætter fra egen hånd, og hvor det bliver uskelneligt, hvad der er udlægning, og hvad der er (videre)fortolkning (Agamben, 2010, s. 18). Denne artikel viser, hvordan Agamben gør dette i forhold til Foucaults begreb om guvernemantalitet, men den anvender også selv dette metodiske princip i forhold til Agamben og forestillingen om *oikonomia*. Agamben fokuserer hovedsageligt på *oikonomia* som forvaltning, men der er ingen tvivl om, som Agamben flere steder antyder, at det drejer sig om skellet (eller snarere *uskelnelighedszonen*) mellem politik og økonomi – også forstået som økonomi i moderne forstand (Agamben, 2011, Appendix). Agamben leverer dermed et korrektiv, eller en uddybning, af de fremherskende og dominerende forestillinger om, at demokrati, politik og (national)stat er ved at blive undermineret af økonomiske interesser, ved at vise den fundamentale uskelnelighed mellem politik og økonomi. Denne artikel argumenterer – med Agamben – for, at magten i Vesten er karakteriseret ved en kontinuerlig forvaltning af det bestående, en kontinuerlig forvaltning af økonomien og dermed en kontinuerlig forvaltning af de eksisterende økonomiske og politiske magtforhold.

|

Vi starter med at kigge nærmere på forestillingen om 'gubernementalitet', og Agambens videreudvikling af begrebet. Foucault introducerede kategorien 'gubernementalitet' i sine forelæsningsrækker ved Collège de France i 1978 og 1979, *Sikkerhed, territorium, befolkning* og *Biopolitikens fødsel, som en måde at undersøge staten på uden at overtage dens konnotationer om enhed og udelelighed*. 'Gubernementalitet' var for Foucault et greb til at undersøge staten som en måde at regere på og som en praktisk refleksion over dét at regere (Jessen & von Eggers, 2013; Saar, 2013; Lemke, 2007). Undersøgelsen af 'gubernementalitet' er tæt forbundet med undersøgelserne af *biopolitik* eller *biomagt*, som han for alvor introducerede i 1976 i forelæsningsrækken fra Collège de France, *Samfundet må forsvares* og i første bind af *Seksualitetens historie, Viljen til viden*. Både *biopolitik* og *gubernementalitet* er for Foucault måder at undgå den dominerende 'juridisk-politiske' magt-model med dens fokus på lov, ret og suveræniteten. Foucaults ambition var at undersøge, hvordan magten fungerede og subjektiverede regeringsmæssige teknikker og teknologier. For at gøre dette måtte man befri sig fra "lovens og suverænitets privilegium" for at "foretage en analyse af magten, som den historisk og konkret er på spil i sine metoder" (Foucault, 2011, s. 96). Man måtte undersøge magten "udenfor Leviathan-modellen, udenfor det felt, der er skitseret af den juridiske suveræniteten og statsinstitutionen" (Foucault, 2004, s. 34) og 'kappe hovedet af kongen' i den politiske tænkning (Foucault, 2011, s. 95). For Foucault var den juridisk-politiske magtmodel central for opkomsten af den absolutistiske stat og monarkiet, og selvom den som sådan ikke forsvinder som statens og den politiske magts essentielle selvrepræsentation og kode, så fanger den ikke, hvordan magten fungerer. Foucault er interesseret i, hvordan magten i konkrete praksisser og gennem konkrete teknikker og teknologier skaber subjekter og subjektiviteter (Foucault, 1982). Det er en sådan magtform, der ifølge Foucault begynder at opstå i det 17. og 18. århundrede, og som han prøver at indfange med begreberne *biopolitik* og *disciplin* (Foucault, 2011, s. 143). Det er egentlig *biopolitik*, Foucault vil undersøge i *Sikkerhed, territorium, befolkning* (2008, s. 7), som kommer til at handle om 'gubernementalitet' og om de særlige (økonomiske) regeringspraksisser, der opstår i det 17. og 18. århundrede med politiet, merkantilismen, statistikken og statsræsonen.

At undersøge staten gennem kategorien 'gubernementaltitet' betyder for Foucault at undgå at "bestemme staten som en art politisk universalstørrelse", netop fordi staten for Foucault som sådan ikke eksisterer, den har ingen essens, den er ikke noget i sig selv (Foucault 2009: 97). Staten er ikke andet end en praksis (eller en måde at være på), ikke andet end en måde at regere på. Der er ikke noget koldt monster, ingen Leviathan, men enheden og entiteten 'stat' er en, der er konstrueret og skabt af og gennem den juridisk-diskursive model med sit fokus på staten og magten som suveræn, udelelig og omnipotent. Staten som sådan eksisterer ikke, men det er dem "der taler om staten, der skriver statens historie, historien om dens udvikling, dens ambitioner, [...] der udvikler en enhed gennem historien og skaber denne tings, statens ontologi" (Foucault, 2008, s. 267). 'Staten' er således noget, der er blevet konstrueret som en entitet gennem suverænitets juridiske sprog og er blevet det 'objekt', den 'genstand' eller den 'prisme', hvorigennem vi forstår og opfatter regering. De regeringsmæssige praksisser er, for Foucault, blevet 'statificeret', de forstås og opfattes gennem statens prisme og det forskyder fokus væk fra, hvordan magten konkret fungerer.

Det er denne figur, gubernementaltitetens figur, om 'staten som ikke andet end en måde at regere på', som Agamben tager op og udvikler i *Riget og herligheden* ved at hævde, at "centrum i regeringsmaskinen er tomt" (Agamben, 2011, s. xiii). Agamben henviser også hyppigt til frasen *le roi regne, mais il ne gouverne pas* (kongen hersker, men regerer ikke), som Foucault også nævner i *Sikkerhed, territorium, befolkning* (Jessen & von Eggert, 2013). For Foucault henviser det til, at kongen kun hersker formelt, mens det for Agamben snarere henviser til, at den formelle suverænitet, kongens hersken, stadig er en essentiel del af den dobbelte struktur i regeringsmaskinen (Dean, 2012, s. 151-52). Med sine undersøgelser af gubernementaltitet er Foucault ifølge Agamben kommet "så tæt han overhovedet kunne" på "regeringsmaskinens bipolære karakter", men hans tilsidesættelse af de "juridiske universaliser", hans afvisning af den ene pol, suveræniteten, i regeringsmaskinen, gør, at han ikke kan fuldføre sine undersøgelser af gubernementaltitet (Agamben, 2011, s. 273).

I *Homo Sacer – Den suveræne magt og det nøgne liv* (1995) var det særligt begrebet *biopolitik*, der stod helt centralt, og her ville Agamben vise, at biopolitik ikke var noget, der opstod på et bestemt tidspunkt i historien, men at produktionen af den biopolitiske krop derimod var "den suveræne magts oprindelige aktivitet"

(Agamben, 1998, s. 6). I *Riget og herligheden* er det samme operation, der udføres, nu i forhold til guvernementaltitet. I introduktionen til *Homo Sacer* skriver Agamben, at han vil undersøge eller finde det punkt, der er fraværende hos Foucault, hvor ”individualiserende teknikker” (biopolitik, regering) og ”totaliserende procedurer” (stat, suverænitet) mødes (Agamben, 1998, s. 6). På den måde er *uskelnelighedszonen* mellem suverænitet og regering omdrejningspunktet for *Homo Sacer*-projektet, og det er med et større fokus på guvernementaltitet, at projektet når et ”afgørende punkt” (Agamben, 2011, s. xi).¹ Suverænitet og regering er fra begyndelsen (*archē*) tæt og uløseligt funktionelt forbundet i regeringsmaskinen, og det er det, Agamben undersøger i det ’privilegerede laboratorium’ i Treenighedens *oikonomia*.

||

Omdrejningspunktet for *Riget og herligheden* er en læsning af en række kirkefædre fra det 2. til det 5. århundrede fokuseret på, hvordan de udarbejdede en doktrin om *oikonomia* i forhold til Treenighedslæren for at forklare, hvordan Gud på én gang kunne være én (almægtig og udelelig) og tre (i Treenigheden Gud, søn og Helligånd). I kraft af en *oikonomia*, en regering eller forvaltning af verden, kunne Gud, ifølge kirkefædrene, forblive én og udelelig i sin væren, i sin essens, og samtidig regere og administrere verden gennem Treenigheden og særligt gennem sin søn, sin repræsentant på jorden, Jesus Kristus. Treenighedens *oikonomia* viser, hvordan en forvaltningsmæssig diskurs og en praktisk viden bliver transporteret eller indført i først det teologiske (og siden det politiske) uden at udfordre suverænenens almægtighed.² Dermed opstår der, ifølge Agamben, en distinktion mellem teologi og økonomi, mellem Guds væren og handlen. Guds økonomi, Treenighedens *oikonomia*, er ikke udtryk for Guds væren, men for Guds handlen og praksis (Agamben, 2011, s. 41). Med indførelsen af skellet mellem væren og handlen opstår der en fundamental skelnen mellem suverænitet og regering, og også den opfattelse, at regeringen eller handlingen er afledt eller udøvet af væren eller suverænitet. Agamben skriver i teksten ”Hvad er et dispositiv?” (som undersøger et andet kernebegreb hos Foucault, dispositivet): ”Handlingen (økonomien, men også politikken) har intet fundament i væren: dette er den skizofreni, som den teologiske doktrin om *oikonomia* giver i arv til den vesterlandske kultur.” (Agamben 2010: 16).

Problemet for Agamben er således ikke, at den teologiske indflydelse på moderne politik ikke er forstået, men at fokuset kun er på den ene pol i regeringsmaskinen, den politiske teologi med sit fokus på et højeste, suverænt væsen som magtens centrum (eksemplificeret i Carl Schmitts *Politisk teologi*). Den teologiske indflydelse skal tillige forstås som en økonomisk teologi med sproget og logikken fra forvaltningen og administrationen af husholdningen, som *oikonomia*, som en fuldkommen effektiv administration og forvaltning. Ved sin afvisning af suveræniteten fokuserer Foucault dog for entydigt på denne pol i regeringsmaskinen. For Agamben er det afgørende, at begge politiske paradigmer er poler, hvorimellem regeringsmaskinen svinger og som ikke kan skelnes klart fra hinanden. Den ene pol er ikke funktionsmæssigt, kausalt eller temporalt bestemt af den anden, men de er to alen af samme (regeringsmæssige) stykke.

Et centralt skifte i Treenighedens *oikonomia* opstår ifølge Agamben med skiftet fra Paulus' 'mysteriets økonomi' til Hippolyt og Tertullians 'økonomiens mysterium'. Hvor økonomien hos Paulus var den aktivitet, den opgave (*officium*) "udført for at afsløre eller opnå mysteriet i Guds vilje eller ord, er det nu [i mysteriets økonomi] selve denne aktivitet [...] der bliver et mysterium" (Agamben, 2011, s. 38). Økonomien er ikke "en aktivitet med det formål at opfylde og afsløre det guddommelige mysterium; der er selve dens 'pragmateia', selve den guddommelige praksis, der er mystisk" (Agamben, 2011, s. 39). Altså, hvor økonomien tidligere blev forstået som den måde, hvorpå Guds plan (frelsen og forsynet) blev udført (altså forvaltet og regeret), er det nu igennem selve denne forvaltning, at planen afsløres. Eller for at sætte det endnu mere på spidsen: Guds plan er ikke andet end en *oikonomia*, en regering af verden. Gud er ikke andet end sin regering, Gud 'er' ikke og regerer så efterfølgende, men selve Guds væren konstitueres af handlen og regeren. Det er så at sige ikke en regering og forvaltning af et allerede givet mål, men (for)målet består kun i regeringen selv.

Spørgsmålet om regeringsmaskinen hænger tæt sammen med Agambens opfattelse af ontologi. For Agamben er der således ikke noget fundamentalt skel mellem ontologi og praksis og dermed heller ikke noget solidt ontologisk fundament (der er ikke noget som 'magt', 'menneske', 'stat', 'suveræniteten' uafhængigt af handlen og praksis). Hos Agamben bliver *uskelnelighedszonen* en ontologisk kategori (Ugilt, 2014, s. 11-17). Det er netop sådan en uskelnelighedszone mellem suveræniteten og regering, der kendetegner regeringsmaskinen, og som Agamben sporer i Treenighedens *oikonomia*.³

III

Agamben kom til studiet af *oikonomia* gennem en genealogi af et andet centralt begreb hos Foucault, *dispositivet*, fordi *dispositio* eller *disponere* var de latinske oversættelser af det græske *oikonomia*. I teksten ”Hvad er et dispositiv?” undersøger Agamben dispositivet i Foucaults tænkning, som Agamben hævder er ”en afgørende teknisk term” hos Foucault særligt fra midten af 1970’erne, hvor han ”begynder at beskæftige sig med det, han kalder ’gubernementalit’ eller ’regeringen af mennesker’” (Agamben, 2010, s. 9).⁴ Ifølge Agamben er dispositivet en ”væsentlig, teknisk term i Foucaults tænkning”, netop fordi den erstatter det, han kalder ’universalerne’, som han var opsat på at undgå (Agamben, 2010, s. 13). Selvom Foucault aldrig gav en konkret definition af dispositivet, så gav han nogle retningslinjer i et interview fra 1977, hvor han sagde, at det, han forsøgte at indfange med termen ’dispositiv’, først og fremmest var ”et heterogent hele, der implicerer diskurser, institutioner, love, administrative forholdsregler, videnskabelige ytringer, filosofiske, moralske og filantropiske læresætninger, kort sagt: ligeså meget det sagte som det ikke-sagte, dét er dispositivets elementer. Dispositivet selv er nettet, som etableres mellem disse elementer...” (citeret fra Agamben, 2010, s. 9). Dispositivet er så at sige den regeringsmæssige (gubernementale) logik, som forener og binder en række institutioner og (regeringsmæssige) praksisser og diskurser sammen. Treenighedens *oikonomia* er for Agamben også netop et *dispositiv*, der udgør et ’privilegeret laboratorium’ til at observere og studere, hvordan regeringsmaskinen fungerer, men også, hvordan den artikuleres (Agamben, 2011, s. xi). I fortsættelsen af interviewet citeret ovenfor, siger Foucault: ”med termen dispositiv forstår jeg en slags dannelse, om man så må sige, hvis væsentligste funktion på et givet historisk tidspunkt har været at svare på en nødvendighed. Dispositivet har således en yderst strategisk funktion...” (citeret fra Agamben, 2010, s. 9). Den strategiske funktion, som dispositivet i Treenighedens *oikonomia* havde, var at løse det problem, at Gud på én gang kunne være én og udelelig og på samme tid tre. Guds økonomi eller *oikonomia* skal ikke forstås som en grundlæggende forskellighed eller deling af Guds væren, men som en ”artikulation – hele tiden administrativ-forvaltningsmæssig eller pragmatisk-retorisk – af en enkelt realitet [...] Treenigheden er ikke en artikulation af den guddommelige væren, men af dens praksis” (Agamben, 2011, s. 41). Det er gennem *oikonomiaens* dispositiv, at de to poler i regeringsmaskinen kan forenes og fungere.

Ifølge Agamben udvikler Foucault forestillingen om dispositivet fra Jean Hypolites læsning af G.W.F. Hegels positivitet. ifølge Hyppolite kendetegner positivitet det historiske element i en positiv religion (i modsætning til en naturlig religion) med ”hele sin vægt af regler, riter og institutioner, der bliver pålagt individerne af en ekstern magt, men som så at sige bliver internaliserede i tros- og følelssystemer” (Agamben, 2010, s. 12). Det vil sige, at Foucault med dispositivbegrebet forstår ”det hele af institutioner, subjektiveringsprocesser og regler, i hvilke magtforholdene konkretiseres” (Agamben, 2010, s. 13). Dispositivet er således den regeringsmæssige logik, der eksisterer imellem de forskellige institutioner og praksisser, og som ikke blot konstant producerer subjekter og subjektiviteter, men som internaliserer denne regeringsmæssige logik i forestillinger, overbevisninger og følelser og dermed disponerer dem til en særlig måde at handle på. I teksten ”The Subject and Power” (Subjektet og magten) fra 1982, en af de sidste fra Foucaults hånd, understreger han, at det ikke som sådan har været magt, men snarere subjektet, som har været det centrale tema i hans arbejde, og at det har været formålet at skabe en historie om de forskellige måder, hvorpå mennesker bliver skabt som subjekter, og hvordan de bliver subjektiveret (Foucault, 1982, s. 777-78). For Agamben hænger termen dispositiv således også intimt sammen med skabelsen og produktionen af subjekter og subjektivitet: ”Termen dispositiv benævner det, i hvilket og ved hjælp af hvilket, en ren regeringsaktivitet realiseres uden noget som helst fundament i væren. Derfor må dispositiverne altid implicere en subjektiveringsproces, det vil sige, de må producere deres subjekt” (Agamben, 2010, s. 17). Regeringsmaskinen er en oscillation eller vekselvirkning mellem de to poler suveræniteten og regering, en regeringsmaskine, der konstant producerer subjekter, både de individuelle subjekter (dem, der regeres), men også magtens subjekt (både magtens udelelige væren, men også dem, der regerer) – og som også disponerer dem til at handle på en særlig måde.

IV

Kapitel 6 af *Riget og herligheden* har titlen ”Angelologi og bureaukrati” og omhandler englens, som spiller en afgørende rolle for Guds regering og forvaltning af verden, da de udgør bindeleddet mellem de politiske og de regeringsmæssige og økonomiske aspekter af Guds *oikonomia*. Spørgsmålet om englens fylder således en stor del

af den første del af Thomas Aquinas' *Summa Theologica, De gubernatione mundi* (Om regeringen af verden).⁵ Englene er dem, der administrerer og forvalter Guds skaberværk og som, i praktisk forstand, skal sørge for menneskenes frelse. Thomas Aquinas skelner, ligesom en lang række kirkefædre før ham, mellem to grupper af engle: dem, som på den ene side administrerer (det latinske *ministrare*, som vi finder i begreberne minister og ministerium såvel som i det engelske begreb for præst, *minister*) og forvalter verden, og som sørger for menneskenes frelse, og som på denne måde udgør det konkrete bindeled mellem Gud og verden, og så dem, der assisterer Gud. *Assistere* betyder 'at være tilstede' eller 'at stå foran nogen', og de engle, der tilhører denne gruppe, assisterer Gud ved at beskue Gud og ved at synge Guds prise i form af hymnen og lovsangen (Agamben, 2011, s. 148-156). En central del af regeringen og forvaltningen er således dens akklamatoriske effekt, der ved en konstant prisen og besyngen af magten opretholder dens væren (Agamben, 2011, s. 163). Studiet af *herligheden (gloria)* udgør den anden akse i *Riget og herligheden* og fokuserer på spørgsmålet om, hvorfor magten har brug for herligheden, for lovprisningen, for akklamationen (Agamben, 2011, s. xii). For Agamben er herligheden, akklamationen, som han i dag ser som værende inkarneret i medierne, konsensus-sen og den offentlige mening, netop ikke noget eksternt i forhold til magten, men en uløselig del af den. Det er det, englernes akklamation viser. Der er ikke en Gud, der derefter skal lovsynges, men selve lovprisningen og herligheden er en del af eksistensen, en central og uløselig del af Guds væren. Der er ikke en central magt, en stat, suveræniteten og så dens udøvelse eller dens besyngen, men selve magten opretholdes kun og får eksistens gennem sin måde at være og handle på. Herligheden er ikke eksternt i forhold til magtens eksistens, men selve dens måde at eksistere, at være på (Ugilt, 2014, s. 93-94). Der er en *uskelnelighedszone* mellem magt og akklamation, og akklamationen er central for skabelsen af magtens subjekt. Det er kun gennem den konstante akklamation og prise af magten som værende suveræn og almægtig, og som havende en eksistens, at magten kan opretholdes. Det er på den ene side den konstante teoretiseren over statens eller magtens suveræniteten og på den anden side de administrative og forvaltningsmæssige praksissers konstante italesættelse af en central magt, som skaber og opretholder dens eksistens, og som selv på samme tid kun giver mening gennem reference til dette centrale punkt.

V

For Aristoteles, hvis definition af *oikonomia* som en forvaltning af husholdningen, Agamben trækker på, er en stat en sammenslutning af forskellige andre sammenslutninger (husholdninger (*oikos*) og landsbyer), og alle sammenslutninger er oprettet med et formål for øje. Men hvor staten, den højeste af alle sammenslutninger, sigter efter det højeste og mest suveræne af alle formål (det gode liv), så er husholdningen skabt for at tilfredsstille de daglige behov og for at bevare og styrke sig selv og sin egen fortsatte eksistens (Aristoteles, 1992, s. 54, 58). Treenighedens *oikonomia* viser, hvordan en regeringsmæssig, en forvaltningsmæssig, en praktisk og ikke-epistemisk viden bliver centralt i først det teologiske og siden det politiske sprog, hvorved politik, ligesom forvaltningen af husholdningen, er uløseligt forbundet med en praksis ”som kun skal vurderes i forhold til de mål, den forfølger” (Agamben, 2011, s. 19). Uskelneligheden mellem sikringen af ’det gode liv’ og den kontinuerlige forvaltning af det bestående og opretholdelsen af selve det givnes eksistens, er fra begyndelsen tæt forbundet. Som Agamben understreger, så skal en husholdning (*oikos*) i det antikke Grækenland ikke forstås som en simpel husholdning, eller en udvidet familie; *oikonomia* er ”en funktionel organisation, en administrativ entitet, der kun er bundet til reglerne for husets (eller det pågældende selskabs) ordnede virke” (Agamben, 2011, s. 17-18). For Foucault er det særligt i det 17. og 18. århundrede med indførelsen af statsræson, merkantilisme og politik, at de forvaltningsmæssige praksisser bliver centrale, netop fordi økonomi og økonomisk konkurrence bliver altafgørende og afløser fyrsternes rivalitet. Det centrale for statsræsonen bliver for Foucault at holde staten (*l'État*) i god stand (*en état*), at princippet for regeringsførelsen bliver statens egen overlevelse og fortsatte eksistens (Foucault, 2008, s. 312-19).

For Agamben ligger dette forvaltningsmæssige aspekt allerede artikuleret i Treenighedens *oikonomia*. I *Opus Dei* (Guds værk) - *En arkæologi om embedet* fra 2013 undersøger Agamben det forvaltningsmæssige embede (eller den forvaltningsmæssige pligt, da *officium* betegner både pligt og embede). *Opus Dei* betegner udøvelsen eller udførelsen af det præstelige embede, der forvalter Guds værk, mere specifikt som det blev udøvet af Jesus, og som senere blev erstattet af begrebet *liturgi* (som kommer fra det græske *leitourgia* og betyder ’offentlig tjeneste’). Hvor *Riget og herligheden* undersøger englens embede og det liturgiske aspekt i deres prise af Gud, vender Agamben i *Opus Dei* fokus mod præsternes forvaltning af

Guds mysterium (altså forvaltningen selv) (Agamben, 2013, s. xi). For Agamben er denne liturgiske praksis kendetegnet ved at være ”fuldkommen og helt igennem effektiv”; den vurderes kun i forhold til sine praktiske effekter (Agamben, 2013, s. xii). Embedet bliver således et sted, i både **englens og præstens tilfælde, hvor handlingen** bliver en fuldkommen effektiv praksis. I *embedet* finder vi igen Agambens ontologiske kategori, uskelnelighedszonen, fordi der i embedet og pligten sker en sammensmeltning af ”væren og praksis, hvad et menneske gør, og hvad et menneske er” (Agamben, 2013, s. xii). Embedets praksis er en praksis, der er fuldstændig effektiv, dens væren opløses i en praksis der er helt igennem effektiv. Liturgiens praksis (altså regeringens praksis) er en praksis, der kun vurderes i forhold til dens effektivitet, i forhold til de mål, den forfølger, som er den kontinuerlige administration og forvaltning af det bestående. Embedet bliver således en pligt til den konstante forvaltning og administration af det bestående, og *oikonomiaens* dispositiv disponerer den enkeltes handling til en forvaltning af det bestående.

Dette kommer til udtryk i den forstand, at det, som præsterne forvalter, essentielt set er den liturgiske handling, som Jesus udførte ved at ofre sig selv for menneskeheds synden. Denne handling er sket, kan kun ske én gang og kan derfor ikke gentages. Den præstelige liturgi er derfor et kontinuerligt embede, der skal fortsætte, forevige og forny Kristus’ handling gennem nadverens sakramente (Agamben, 2013, s. 8-15). Præstens embede er dermed en handling, en konstant handling og praksis, der forvalter Jesus’ oprindelige liturgiske handling. Det er et embede – en pligt – der kun konstant kan bekræfte og gentage det, der allerede er sket, og som ikke må ændre det eller gøre noget andet ved det. Forvalterens embede er således intet andet end det, konstant og kontinuerligt at administrere det bestående, således at det kan bestå.

Centralt for den liturgiske praksis er at sikre nadverens sakramentes ”objektive effektivitet og gyldighed” uafhængigt af den person, der konkret administrerer og forvalter det (Agamben, 2013, s. 21). En stor debat i kirken i det 3. og 4. århundrede drejede sig om dåbens gyldighed og hvorvidt en dåb udført af en kætter eller en uværdig præst (som f.eks. Judas) var gyldig. Dåben kunne være gyldig, fordi præsten, uafhængigt af sin person og dennes laster, var en forvalter af Jesus’ og Guds værk og således blot var, med Thomas Aquinas’ ord, et levende eller besjælet instrument (Agamben, 2013, s. 21-22).⁶ Det centrale i denne forvaltnings- eller regeringsmæssige diskurs var derfor at adskille individet fra funktionen, personen fra

embedet, således at handlingerne, effekterne og effektiviteten, var garanterede. Det centrale bliver her selve handlingen, som forvalteren udfører, og selve hans væren går uophørligt op i handlingens effektivitet – den handling det er at administrere det bestående. Embedets pligt, liturgiens eller den offentlige pligt bliver således at forvalte det bestående, ikke at ændre det.⁷ Liturgien, 'den offentlige tjeneste', bliver at forvalte og administrere det, der allerede er. Det er denne logik, som Agamben mener ligeledes er gældende i det politiske. Regeringens handlen bliver en praksis der er 'fuldkommen og helt igennem effektiv', en praksis hvis primære sigte ikke er 'det gode liv', men en praksis, der primært sigter mod at opretholde sig selv, som den er – og som dermed også opretholder de politiske og økonomiske forhold.

VI

Hvad er det bestående, der skal forvaltes, og som skal opretholdes? Hvad er det ved staten eller suveræniteten, der skal forvaltes, så det kan bestå? Dette indhold er fra starten tæt sammenknyttet ikke bare med det politiske, men også med det økonomiske, forstået som økonomi i en mere moderne forstand. For at knytte politik og økonomi endnu tættere sammen, eller for at fremhæve uskelnelighedszonen mellem de to, må vi bevæge os en smule ud over Agambens egne undersøgelser

I sit berømte værk *The King's Two Bodies – A Study in Mediaeval Political Theology* (Kongens to kroppe – Et studie i middelalderens politiske teologi) fra 1957 – et værk som også har inspireret Agamben og som der refereres hyppigt til gennem hele *Homo sacer*-projektet – sporer Ernst H. Kantorowicz de middelalderlige rødder til doktrinen om 'kongens to kroppe'. Her skelnes mellem kongens naturlige krop, som kunne dø og blive syg, og hans politiske krop – embedets krop – som var udødelig (Kantorowicz, 1997, s. 7). Problemet om kongens to kroppe handler således om kontinuitet og tid (Kantorowicz, 1997, s. 273). Problemet som 'kongens to kroppe' – vi kunne måske kalde det *dispositivet* kongens to kroppe – løser, er problemet om kontinuitet. Hvordan kan magten på den ene side opretholdes såfremt kongen er syg, et barn eller imbecil, og hvordan kan den på den anden side, når kongen dør? Embedets krop sikrer magtens kontinuitet, så man hindrer et tomrum, et interregnum i magten. Denne kontinuitet, overdragelsen af det kongelige embedes krop fra en fysisk, dødelig krop til en anden, blev i middelalderen betegnet som

dignitas (værdighed) – det, som senere blev betegnet som *suverænitet* – som var *sjælen* i embedet krop, som overgik til den næste fysiske krop.

Kantorowicz sporer rødderne til denne tænkning i de middelalderlige doktriner, der forsøgte at forstå og begrebsliggøre den romersk-katolske kirke som en politisk og retslig instans ved at forstå den som en *corpus mysticum* – en mystisk krop – en forestilling, der gradvist blev brugt om de sekulære politiske enheder, der begyndte at vinde frem (Kantorowicz, 1997, s. 195-207). Teologerne og de skolastiske tænkere forsøgte således at gennemarbejde Augustins ideer om tid og evighed, fordi kirken naturligvis ikke kunne tilhøre evigheden (*aeternitas*), som tilhørte Gud og som var en tidløs, statisk evighed uden fortid eller fremtid. Kirken kunne heller ikke tilhøre *tempus*, den endelige tid, der fandtes på jorden fra skabelsen til dommedag. De vendte sig derfor mod kategorien *aevum*, en uendelig eller tidløs tid, som dog havde bevægelse og udvikling og således også en fortid og fremtid og tilhørte englene, som befandt sig mellem Gud og menneskene (Kantorowicz, 1997, s. 275-84). Kirken og de andre juridisk-politiske institutioner, der begyndte at gøre sig gældende på dette tidspunkt, ledte derfor til en fremkomst af en ”quasi-evig kontinuitet” for sådanne politiske entiteter hentet fra *aevum*, englenes tid (Kantorowicz, 1997, s. 284). Hvor staten gradvist begynder at tage Guds plads, at bebo *aeternitas*, begynder de administrative og forvaltningsmæssige enheder at indtage englenes plads, som både regerer og forvalter menneskene og synger statens prise – og som dermed sikrer dens enhed, dens entitet, dens beståen og dens magt. Når staten bliver den ’dødelige Gud’, som en af den suveræne stats mest berømte teoretikere, Thomas Hobbes, benævnte den i *Leviathan* (Hobbes, 2008, kap. 17), overtager staten Guds evighed og de forvaltnings- og regeringsmæssige praksisser overtager englenes plads, som det konkrete bindeled mellem staten og individerne.

Et centralt sted for tænkningen af en sådan ’quasi-evig kontinuitet’ var særligt forestillingen om en upersonlig statskasse (*fiscus*). En særlig diskussion drejede sig således om, hvad der var kongens privatejendom (som privatperson, hans naturlige krop), og hvad der tilhørte riget, som kongen kun måtte bruge (forvalte). Sådanne ting, som blev anskuet som centrale for at opretholde freden, ordenen og det fælles bedste, blev betegnet ’quasi-hellige ting’ (*res quasi sacrae*), som ikke kunne afhændes, præcis ligesom kirkens *res sacrae*. Sådanne ’quasi-hellige ting’ var ’offentlige ting’ som var til for rigets fælles vel. Dette var med det samme også et spørgsmål om tid og kontinuitet eftersom kongen i sin naturlige person var et temporalt væsen i

tid, så var han, når det drejede sig om de offentlige eller 'quasi-hellige' ting hinsides tiden, ligesom englens (Kantorowicz, 1997, s. 161-74). De ting, de rettigheder og den ejendom, som ikke kunne afhændes, og som ifølge den engelske jurist Henry de Bracton (ca. 1210-1268) 'gjorde Kronen til det, den var', blev betegnet som *fiscus* (statskassen eller det offentlige). Det som var evigt og kontinuerligt, det som tilhørte kronen eller riget, det som tilhørte kongens politiske krop eller embedet, i modsætning til det, der tilhørte kongen som privatperson, var netop *fiscus*, det som kongen blot var en administrator og forvalter af og dermed ikke kunne gøre med, som han ville. Kongen kunne kun forvalte det, men ikke bruge det frit som sin egen privatejendom. Kongen kunne også kun forvalte det bestående. Det fik den berømte jurist Baldus de Ubaldis til at kalde *fiscus* for 'statens sjæl' (Kantorowicz, 1997, s. 177-84). Kongens eller herskerens – eller generelt det politiskes – opgave er således intimt og uløseligt forbundet med en administration af økonomien, og den politiske rolle er ikke andet end at administrere eller forvalte økonomien. At holde et rige, en stat (eller en husholdning) i god stand er derfor at administrere og forvalte økonomien – og netop ikke at afhænde den, ændre den, eller gøre noget andet ved den, men blot den kontinuerlige administration af den. Det er således også på denne måde, at økonomien er magten i Vestens *arcanum imperii*, og i den forstand er det måske ikke helt tilfældigt, at *arcanum* (hemmelighed eller mysterium) er tæt forbundet med *arca* ((penge-)kiste eller skrin), som blev brugt som betegnelse for skatkammer. Guds mysterium, som var frelsen, afløses af statens mysterium, som er økonomien. Statens, eller det politiskes, hemmelighed, det som er fundamentalt og essentielt for den, som gør den til det, den er, det som er helt centralt for, at den kan fungere, må håndteres godt. På denne måde er statens eller det politiskes mysterium eller hemmelighed netop den kontinuerlige administration af økonomien – en forvaltning som forbliver uafhængig af den eller dem, der forvalter den. Den offentlige ting (*res publica*), det fælles bedste og det fælles vel (*salus publica* eller *populi*) er således intimt og uløseligt forbundet med økonomien, eller har et centralt økonomisk indhold. Staten, suveræniteten, politikken på den ene og økonomien på den anden side er ikke to adskilte, separate sfærer, men er intimt og uløseligt forbundet med hinanden fra starten, således at forvaltningen af økonomien er den essentielle politiske opgave – det er det som Agambens radikaliserings af guvernementalitetens begrebet kan hjælpe os til at forstå og klargøre. Politik og økonomi er uskelnelige fra hinanden.

VII

I *Riget og herligheden* viser Agamben, som han understreger i det indledende citat til denne artikel, at ”det sande problem, politikken centrale mysterium, ikke er suverænitet, men regering, det er ikke Gud, men englen, det er ikke kongen, men ministeriet, det er ikke loven, men politiet – dvs. den regeringsmaskine, som de skaber og understøtter” (Agamben, 2011, s. 276). Centrum i denne regeringsmaskine er tomt, fordi den udfolder sig som en konstant svingning, en uskelnelighedszone, mellem suverænitet og regering, væren og handlen, politik og økonomi. Det var denne ’dobbelte struktur’ i regeringsmaskinen, som forhindrede Foucault i at fuldføre sin undersøgelse af ’governmentalitet’, fordi han forlod og afviste kategorien ’suverænitet’.

Suverænitet udgør for Agamben en central og uløselig del af regeringsmaskinen, fordi regeringens praksis gøres mulig, forståelig og begribelig ud fra et centralt punkt, suveræniteten eller staten. Men suverænitets væren er for Agamben kun konstitueret ved den måde, den handler på, og handlingen har således ’intet fundament i væren’ – det er regeringen, politiet, ministeriet og englen, der skaber og understøtter regeringsmaskinen. Hverken suverænitet eller regering har temporalt eller funktionsmæssigt forrang frem for den anden, men de er to komplekst integrerede og ’funktionelt relaterede’ elementer i regeringsmaskinen. Suverænitet og regering er uskelnelige fra hinanden, og det er denne fundamentale *uskelnelighedszone* mellem suverænitet og regering, mellem politik og økonomi, som kendetegner magten i Vesten.

På grund af opdelingen af væren og handlen, af suverænitet og regering, reduceres regering til en handlen adskilt fra væren, en udøvende magt, der er sekundær i forhold til den lovgivende. Dermed fremstår staten eller suveræniteten som værende en given entitet, som derefter handler, udøvelsen af magten er sekundær, eller efterfølger dens væren og er adskilt fra den. Det er denne adskillelse, der ifølge Agamben har gjort den vestlige tradition ude af stand til at tænke magten og forstå, hvordan den fungerer.

Agambens fokus på den fundamentale uskelnelighed mellem politik og økonomi gør det således muligt at rette en kritik mod de dominerende diskurser, der fremhæver, at staten og (national-/folke-)suveræniteten, politikken og demokratiet er i færd med at blive undergravet af økonomiske interesser, transnationale enheder og

multinationale selskaber. Herved reproduceres den forskel mellem stat/suverænitets og regering, mellem politik og økonomi, som er en essentiel del af, hvordan den politiske og økonomiske virkelighed fungerer. Ved at blive i denne diskurs forstår man ikke, at selve skellet mellem staten og andre sfærer – civilsamfundet, offentligheden, det private – er et skel, som er sat og konstant reproduceres af staten selv (Bourdieu 1994; Mitchell 1991). Ligeledes er skellet mellem politik og økonomi essentielt for kapitalismen, idet et sådant skel netop gør det muligt at afgrænse noget sådant som 'økonomiens nødvendighed' fra det politiske (Meiksins Wood, 1981). Det, Agambens analyse – og dens videreudvikling i denne artikel – peger på, er, at den ændring og de politiske udviklinger og forandringer, der sker i dag, ikke udgør et fundamentalt brud, hvor økonomiske interesser påtrænger sig en oprindelig politisk-demokratisk kerne. Det er snarere en radikaliserings af tendenser, der ligger i det politiske selv, og som udviklingerne i dag blot har gjort endnu mere tydeligt. Økonomi og politik har derimod altid været tæt forbundet – så tæt, *at det at sikre økonomien er selve politikens eksistensgrundlag*. Politik og økonomi er ikke to separate sfærer, men skaleringer, artikulationer og elementer af den samme logik, af det samme regerings- og forvaltningsmæssige dispositiv. Som Agamben understreger med herligheden, er den netop ikke noget, der skal tildække eller skjule (ideologisk), hvordan magten egentlig 'er'. Herligheden er i stedet en central og uløselig del af magten. På samme måde er økonomien ikke noget udenfor politikken, som påtrænger den sin logik. Økonomien og dens forvaltning er uskelnelig fra politikken.

Agambens analyse hjælper til at forstå, at politikens centrale problem ikke er sikringen af 'det gode liv', men en kontinuerlig forvaltning af økonomien og dermed en kontinuerlig forvaltning af de eksisterende politiske og økonomiske magtforhold – en forvaltning af det bestående.

NOTER

- 1 Man kan måske spekulere i, at eftersom de to forelæsningsrækker, *Sikkerhed, territorium, befolkning* og *Biopolitikens* fødsel først blev udgivet i deres helhed i 2004, var det først her, at et grundigere studium af dem blev mulige.
- 2 Agamben bruger det metodiske greb, han kalder 'signaturen', hvormed han vil betegne, hvordan begreber flytter sig fra et felt til et andet (som fra det husholdningsmæssige til det teologiske og til det politiske) uden at blive omdefinert semantisk (Agamben, 2011, s. 4). Dette er en af de afgørende metodologiske måder, hvorpå Agamben videreudvikler og radikaliserer Foucaults guvernemantalitetsanalyse (Dean, 2012, s. 149-50), som der dog ikke vil gøres så meget mere ud af i denne artikel.
- 3 Agamben kommer til *ubestemmelighedszonen* som fundamental ontologisk kategori gennem en (noget omdiskuteret) læsning af Aristoteles' begreb om potentialitet som impotentialitet (se Ugilt, 2014, kapitel 1). Den dobbelte struktur i regeringsmaskinen er også at finde i sammenhængen mellem *auctoritas* og *potestas* i *Undtagelsestilstand* (Agamben, 2011, s. xi; se også Ugilt, 2014, s. 75-81).
- 4 Dispositivet hos Foucault er indenfor de senere år blevet et mere og mere studeret begreb. For dispositiv-begrebet og dets brug hos hhv. Foucault og Agamben, (se Bussolini, 2010).
- 5 Ifølge Agamben er det Foucaults undladelse af at tage signaturen (se note ovenfor) alvorligt som et metodologisk redskab, der forhindrer ham i at fuldføre guvernemantalitetens genealogi, netop fordi han forbliver for fokuseret på det politiske, hvilket forhindrer ham i at lede efter dens oprindelse i den teologiske sfære (Agamben, 2011, s. 112-13; Dean, 2012a, s. 150-52).
- 6 Tak til Nicolai von Eggers for denne pointe.
- 7 Dette var ifølge Paolo Napoli også tilfældet med evangeliets og forkyndelsens sandhed i den tidlige kristendom, som skulle forvaltes og bevares som det var (se Jessen, 2013).

LITTERATUR

- Agamben, G. (1998 [1995]). *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.
- Agamben, G. (2009 [2005]). *Undtagelsestilstand*. Århus: Philosophia.
- Agamben, G. (2010 [2006]). Hvad er et dispositiv? I *Hvad er et dispositiv? – og to andre essays*. Aarhus: Slagmark, 9-25.
- Agamben, G. (2011 [2007]). *The Kingdom and the Glory. For a Theological Genealogy of Economy and Government (Homo Sacer II,2)*. Stanford: Stanford University Press.
- Agamben, G. (2013 [2012]). *Opus Dei. An Archeology of Duty*. Stanford: Stanford University Press.
- Aristoteles (1992 [c. 335-323 fvt.]). *The Politics* (ovs. T.A. Sinclair). London & New York: Penguin Classics.
- Bourdieu, P. (2004 [1994]). I statens ånd. Det bureaukratiske felts opkomst og struktur. I *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handling*, København: Hans Reitzels Forlag, 97-133.
- Bussolini, J. (2010). What is a Dispositive? *Foucault Studies*, 10, Michel Foucault and Giorgio Agamben, 85-107.
- Dean, M. (2012). Governmentality Meets Theology: 'The King Reigns, but He does Not Govern'. *Theory, Culture & Society*, 29(3), 145-158.
- Dean, M. (2013). *The Signature of Power. Sovereignty, Governmentality and Biopolitics*. London: Sage.
- Foucault, M. (1982). The Subject and Power. *Critical Inquiry*, 8(4), 777-795.
- Foucault, M. (2004 [1997]). *Society must be defended. Lectures at the Collège de France, 1975-76*. London: Penguin Books.
- Foucault, M. (2008 [2004]). *Sikkerhed, territorium, befolkning. Forelæsninger på Collège de France 1977-78*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Foucault, M. (2009 [2004]). *Biopolitikens fødsel. Forelæsninger på Collège de France 1978-79*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Foucault, M. (2011 [1976]). *Viljen til viden. Seksualitetens historie 1*. København: Det lille Forlag.
- Hobbes, T. (2008 [1651]). *Leviathan, or The Matter, Forme, & Power of a COMMON-WEALTH Ecclesiasticall and Civill*, (red. Richard Tuck). Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Jessen, M. H. & von Eggers, N. (2013). Kongen hersker, men regerer ikke. Guvernementalitet, stiftificering og statspraksis hos Foucault. *Slagmark – Tidsskrift for idéhistorie*, 66, Michel Foucault, 89-107.

- Jessen, M. H. (2013). De retslige, administrative og normative dispositivers autonomi – Interview med Paolo Napoli. *Slagmark – Tidsskrift for idéhistorie*, 66, *Michel Foucault*, 109-124.
- Kantorowicz, E. H. (1997 [1957]). *The King's Two Bodies. A Study in Mediaeval Political Theology*. Princeton: Princeton University Press.
- Lemke, T. (2007). An indigestible meal? Foucault, governmentality and state theory. I *Distinktion – Scandinavian Journal of Social Theory*, 15, 43-64.
- Meiksins Wood, E. (1981). The Separation of the Economic and the Political in Capitalism. *New Left Review*, 127, 66-94.
- Mitchell, T. (1991). The Limits of the State: Beyond Statist Approaches and Their Critics. *The American Political Science Review*, 85(1), 77-96.
- Saar, M. (2013 [2011]). At genplacere den moderne stat – Guvernementalitet og de politiske idéers historie. *Slagmark*, 66, *Michel Foucault*, 59-86.
- Schmitt, C. (2009 [1922]). *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*, Berlin: Duncker & Humblot.
- Snoek, A. (2010). Agamben's Foucault: An overview. *Foucault Studies*, 10, *Michel Foucault and Giorgio Agamben*, 44-67.
- Ugilt, R. (2014). *Giorgio Agamben: Political Philosophy*. Tirril Hall: Humanities-Ebooks, LLP.

